

NÉMETH ZSOLT

SZELLEMI KAPCSOLATOK A SZENT KORONA KÉPI PROGRAMJA ÉS SZENT ISTVÁN ORSZÁGFELAJÁNLÁSA KÖZÖTT

KIVONAT: Szent István országfelajánlásának spirituális vonatkozásait vizsgálom, és keresem annak „leképeződését” az eseménnyel közel egy időben készült Szent Korona képi üzenetében. Dokumentumok, ábrázolások és szakvizsgálatok eredményei alapján kimutatom, hogy Szűz Mária egy azóta lecserélt zománcképe eredeti eleme volt a Szent Koronának, amelynek képi üzenete a mennyei rendet közvetíti a koronázottnak, s egyben spirituálisan pozicionálja a Magyar Királyságot. Összevetem a Szent Korona és a német-római birodalmi császári korona, a Reichskrone képi üzeneteit; közöttük lényeges eltéréseket találok, elsősorban az új- és az ószövetségi fókusz, valamint az üzenetek szellemi irányultsága tekintetében.

KULCSSZAVAK: Szent Korona, Szent István országfelajánlása, Szűz Mária, Révay Péter, német-római császári korona

Bevezető

Szent István király országfelajánlása Szűz Máriának meglátásom szerint Magyarország spirituális pozicionálása volt a részéről úgy abszolút értelemben, mint a többi európai királysághoz képest. Joggal feltételezhetjük, hogy ennek a lépésnek nyomot kellett hagynia a Turul nemzetség, sőt az egész magyar vezető réteg gondolkodásmódjában. A felajánlásnak nincs sem ismert megjelenítése az eseménnyel közel egyidejű műalkotáson, sem leírása XI. századi dokumentumban. A legkorábbi forrásunk Szent István Nagylegendája, ez szűkszavúan így tudósít: „magát és királyságát az örök szűz istenanya, Mária gyámsága alá helyezte, kinek tisztelete s dicsősége a magyarok közt oly nevezetes, hogy nyelvükön még e szűz mennybevitelének ünnepét is, tulajdonnévének hozzátétele nélkül csak Királyné napjának emlegetik.”¹

Ha mindezek fényében értelmezni kívánjuk első királyunk tettét, akkor a Szent Korona képi üzenetének olvasásához kell folyamodnunk (1. kép). Koronánk keletkezési idejének meghatározása természetesen nem tárgya e tanulmánynak, ám a 990 és 1080 közé keltezése – ezen időhatárok közé teszi a kutatók döntő több-

1. kép. A magyar Szent Korona szembenézetből. Forrás: Wachsler Tamás felvétele

1 Kurcz Ágnes fordítása, Érszegi 1987, 28.

sége – egyértelműsíti, hogy a felajánlás és a Mű keletkezése között kevesebb mint fél évszázad telt el. Az ország felajánlása együtt kellett, hogy járjon a koronája felajánlásával is. Kerékjártó Ágnessel közös, e kötetben szereplő tanulmányunkban kimutatjuk, hogy a koronafelajánlás ábrázolása nem barokk kori ikonográfiai típus, hanem már a XIV. században megjelenik, bár kétségtelenül visszafogottabb formában, mint ahogy a XVII–XVIII. század képi világa alkalmazta.

Szűz Mária képmása a Szent Koronán

Rátérve a Szent Korona képi üzeneteinek vizsgálatára, elsődleges fontosságú szilárdan leszögeznünk, hogy a Szűzanya képmása rajta volt a magyar Szent Koronán, mégpedig a hátsó részén, a pártázat magasságában, ahol ma Dukász Mihály bizánci császár (1071–1078) képmása található (2. kép). Erről Révay

2. kép. Uralkodóképek a Szent Korona hátsó oromzatán. Forrás: Wachsler Tamás felvétele

Péter koronaőr *De sacra corona Hungariae* című, Augsburgban 1613-ban kiadott könyvéből szerezhetünk tudomást, amelyben rövid leírást ad a Koronáról. Ennek a vonatkozó mondata így szól (3. kép): „*In ipsa vero circumferentia fronte recta imago Salvatoris nostri Pomum tenentis, ex adverso Divae Matris Virginis...*”² Kulcsár Péter fordításában: „magán a kerületen pedig a homlokzati részen almát tartó Üdvözítőnk képmása, az ellenkező oldalon a Szent Szűz Máriáé”³ Révayról tudjuk, hogy több ízben közelről látta a Szent Koronát,⁴ így leírását megbízhatónak kell tartani, ez természetesen nem jelenti azt, hogy teljesen hibátlannak. Ennek ellenére a magyar történetírás elutasítja, hogy Révay a Boldogságos Szűzanya képmását láthatta a Koronán.⁵ Tette ezt annak ellenére, hogy a koronaőr átdolgozta és kiegészítette az 1613-ban megjelent könyvét, ám a *De monarchiában* nem változtatott a Koronáról szóló leírásán.⁶ Emlékeztetni kívánok arra is, hogy Révay Péter evangélikus vallású volt, amelyben nincsen szentek tisztelete és Mária üdvtörténeti szerepét is jelentéktelennek tartja. Ez önmagában valószínűtlenné teszi, hogy a koronaőr a Boldogságos Szűzanya képmásának Szent Koronán való létét kitalálta volna.

2007-ben megvizsgáltam, hogy a Révay által a Szent Koronára tett szerkezeti és képi jellegű állítások közül mennyi helytálló teljesen vagy részben, továbbá mennyi téves. Eredményként azt kaptam, hogy a koronaőr által tett 19 állításból 13 pontosan igaz, 3 kisebb pontatlanság mellett igaz, 1 nem dönthető el, 1 pedig téves. Mindebből arra következtettem, hogy a koronaőr teljesen szavahihető.⁷ Egy állítását, éppen a Szűzanya képmásáról szólót kiértékeletlenül hagytam, de mint alább látni fogjuk, az is hitelt érdemlő. A 19 állításból így 17 igaz, vagy legfeljebb kisebb pontatlanságot tartalmaz.

Fordulatot adott a kutatásnak, hogy Kees Teszelszky megtalálta a Révay-kortárs Berger Illés leírását a Koronáról, amelyben szintén a Szűzanya képmásának

2 Révay 1613, 75.

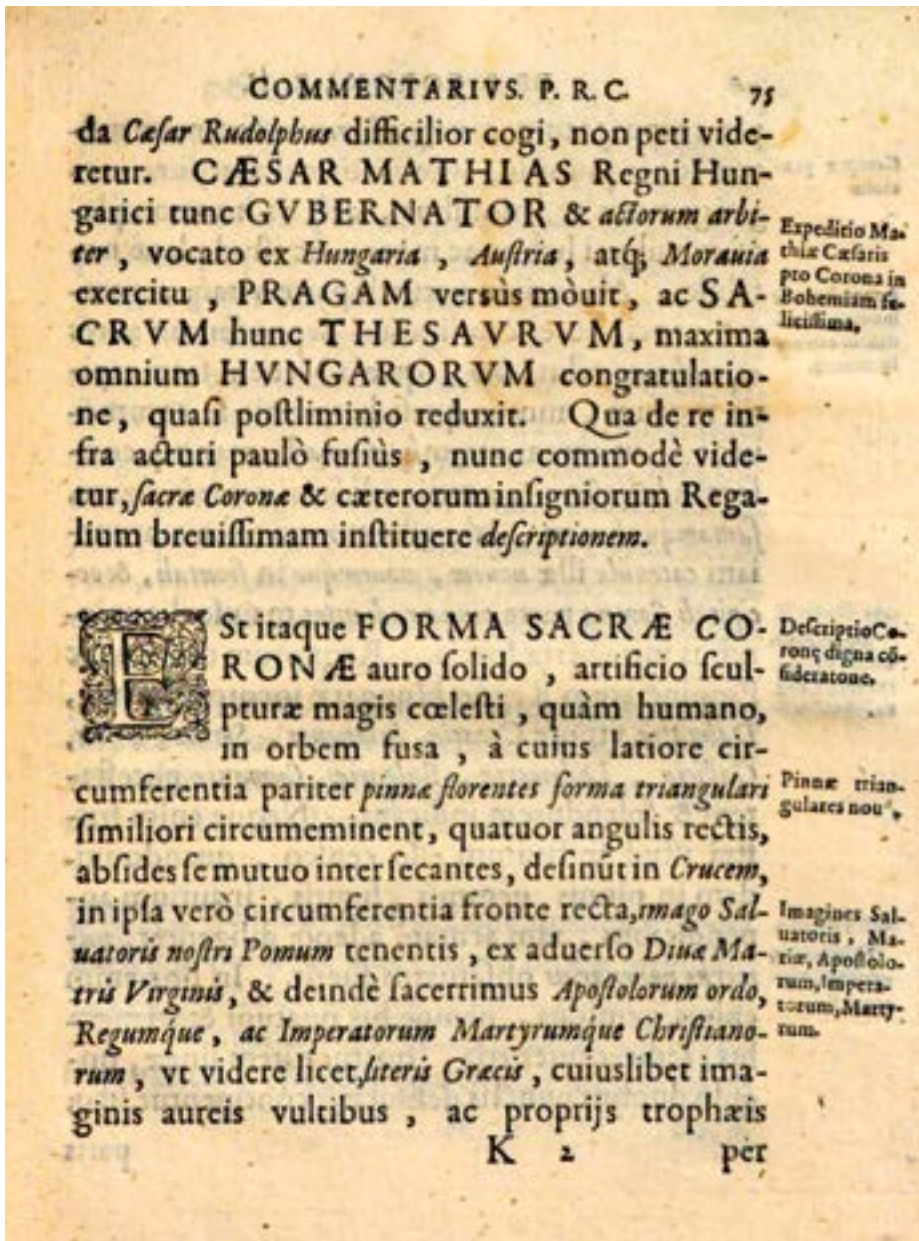
3 Katona 1979, 224.

4 Pap 2003, 114; Teszelszky 2009, 184 és 204.

5 Bónis 1981, 52–61.; Lovag 1986, 45–47.; Bogyay 1991, 32–34.; Bertényi 2001, 23–27.; Tóth 2011, 95., 13. láb.; Marosi 2018, 352.; Tóth 2021, 84.

6 Révay 1659, 143.

7 Németh 2007, 61.

3. kép. Révay Péter *De sacra corona Hungariae* című, Augsburgban 1613-ban kiadott könyvének 75. oldala. Az alulról ötödik sorban szerepel a Boldogságos Szűz képmásának említése a Szent Korona hátsó részén.

rajta való létét említi. A történész megállapítja: „Berger leírása bizonyítja, hogy látta a koronát közelről 1608-ban.”⁸ Ez a történész logikai hibáinak csupán egyike, hiszen Berger elvileg mástól átvett leírást is közölhetett volna, ám Teszelszky maga mutatta ki, hogy Berger valóban több ízben szemrevételezhette a Szent Koronát 1608-ban. Egy másik, s a tárgyunkat még közelebbről érintő következő durva logikai hibája: „Érdekesség, hogy később Berger követi Révay téves koronaleírását az egyik bécsi kéziratban, mert említi Szűz Máriát a koronán. Elias Berger: *Historia Vngarica ab a 1458 usque ad a 1490 sive Historia Johannis Huniadis aliter Corvini et Matthiae Corvini*. (Kézirat.) Bécs, ÖNB, Cod. 8677 fol. 33r.”⁹ Teszelszky következtetése abszurd és prekonceptiózus. Révay téves koronaleírását? *Non sequitur!* Soha senki nem igazolta, hogy a koronaőr leírásának ez a része megalapozatlan lenne. A magyarországi történet- és művészet-történet-írás hallgatólagosan úgy igyekszik föltüntetni a magyar Szent Koronát, mint amelyik az ékítményei – zománcképek, ékkövek gyöngyök – tekintetében közel eredeti állapotában van. Ezt a ki nem mondott, de kétségtelenül létező sugalmazást már 2010-ben cáfoltam, és kimutattam, hogy nagyszámú átalakítás, csere történt rajta.¹⁰

A Szent Koronával foglalkozó magyarországi, valamint a befolyása alatt álló nemzetközi történetírás tehát figyelmen kívül hagyja a két igazolt szemtanú egybehangzó megállapítását a Boldogságos Szűzanya képmásáról, csak azért, mert azok ütköznek a prekonceptiójukkal! A hiteltelenítő „szakvélemények” nyomán a koronaőr leírásával foglalkozóknak már vesződniük sem kell annak bírálatával, elég, ha a ledorongoló tanulmányokra hivatkoznak, ahogy Teszelszky is tette. Ha előkerülne egy Révay és Berger leírásával egyező harmadik, akkor azt már Révay és Berger „tudottan” téves leírása alapján lehetne hitelteleníteni, majd a negyediket, ötödiket, tizediket is?

Berger és Révay egybehangzó kijelentései a Szűzanya képmását illetően nyilvánvalóan perdöntők lennének, ha a Szent Korona elveszett volna, és a XVII. század eleji állapotáról csak ez a két írott forrás állna a rendelkezésünkre.

8 Teszelszky 2011, 4.

9 Teszelszky 2011, 9., 19. láb.

10 Németh 2010, 99.

Okoz-e ezek megítélésében változást, hogy a Koronánk szerencsére megvan? 1978-as hazatérése után a bennfentes történész és művészettörténész körön kívüli kutatók és szakemberek sora észrevételezte, hogy a Dukász-kép nem lehet eredeti eleme a Szent Koronának, mert nem fér bele a hátsó oromzaton lévő keretbe: annál minden irányban nagyobb, és a zománckép művészi színvonala messze elmarad az abroncs eredeti képeinek színvonala mögött.¹¹ 2010-ben kimutattam, hogy a Korona abroncsának hátsó részén helyet foglaló három uralkodókép két olyan kéz műve, amelyek különböznek az abroncs biztosan eredeti zománcképeit megalkotóktól.¹² Ez önmagában még megengedné, hogy a Dukász-kép eredeti legyen egy innen-onnan összeszedett elemekből álló koronán, ám koronaelmélettől függetlenül azt is igazoltam, hogy a bizánci császár képmása késői jövevény a Szent Koronán.¹³ Nemrégiben Barabássy Miklós hívta fel a figyelmet arra, hogy Dukász Mihály ábrázolása lapos, síkfelületű, míg az abroncs eredeti zománcképei kivétel nélkül görbültek,¹⁴ további érvet szolgáltatva ezzel annak elvetéséhez, hogy a császárkép eredeti eleme lett volna a Szent Koronának. Napjainkban vizsgálható állapota tehát összhangban van Berger és Révay megállapításaival, s egyben minősíti a Művel foglalkozó történész és művészettörténész kör felkészültségét és tárgyilagosságát, amely a keletkezési idejét több mint kétszáz éve a Dukász-képhez köti, és helyezi a császár és az I. Géza királyunknak (1074–1077) vélt Geóbitzász uralkodási idejére.

A Szent Koronával foglalkozó történész kör „tárgyilagosságának” egyik megnyilvánulása,¹⁵ hogy Révay Péter 1659-ben kiadott *De monarchia* című könyvének fordítója, Tóth Gergely a kötethez írt tanulmányából annak lektora, Pálffy Géza hallgatólagos jóváhagyásával kihagyta a velük egy kutatócsoportban dolgozó Kees Teszelszky fent említett cikkére való hivatkozást, amelyben Berger Révayhoz hasonló állítást tett a Szűzanya-kép meglétéről a Szent Koronán, továbbá a Dukász-kép cserélt volta mellett az „alternatív” szakirodalomban felsorakoztatott nagyszámú és sokrétű érvelés ellenérvek felsorakoztatá-

11 Bradák 1988, 6.; Csomor et al. 1985, 102.; Ferencz 2002, 77.; Pap 1999, 528.

12 Németh 2010, 11–17.

13 Németh 2010, 78.

14 Barabássy 2020, 80.

15 A fővonalbeli (és az „alternatív”) Korona-kutatás „objektivitásáról” lásd Németh 2014, 338ff.

sa nélkül „vad spekulációnak” minősítette.¹⁶ A Szent Korona ötvöstárgy, nem könyv, így Tóth és Pálffy tudománytalanul járnak el, amikor az átalakításairól kizárólag írott források alapján kívánnak tájékozódni, és figyelmen kívül hagyják a szerkezeti vizsgálatok eredményeit, valamint az újkori képi ábrázolásokból levonható következtetéseket. Tragikomikus, hogy Tóth Gergely nem hiszi el Révay azon szavait, amelyeket ő maga fordított le a Szűzanya képmásáról, s amely szó szerint megegyezik a *Commentariusban* szereplőkkel. Tény, s a történész ezt helyesen említi, hogy a koronaőr a *Commentarius* megjelenése (1613) és a *De monarchia* megírása (1619–1620) között foglalkozott a Szent Korona eredetének kérdésével,¹⁷ és az utóbbi művében papírra is vetette az arról szóló gondolatait. Ezek azonban szükségszerűen spekulációk, így a valóságtartalmuk nem vethető össze a többszörös szemrevételezést követően készült, tényszerű „műtárgyleírásával”.

Tóth szerint „Révay már 1613 előtt ki tudta silabizálni a »βασιλευς« szót az abroncs hátsó részén lévő Dukász Mihály-, illetve Konstantinos-képen”,¹⁸ továbbá észrevette, hogy „a császárok képmásán ugyanazon a helyen vannak a csüngők”,¹⁹ mint a Szent Koronán, tehát apró részleteket volt képes megfigyelni. Ugyanakkor a koronaőr „Dukász szakállát pedig egyszerűen nem vette észre”, és összetévesztette a Boldogságos Szűz ábrázolásával,²⁰ vagy az utóbbiának „a fiatal és elsöre valóban kissé »nőiesnek« tűnő Konstantin-képmást hitte”.²¹ A történész vélekedésének tudománytalan voltát a saját, fentebb idézett szavai mutatják: ha Révay „ki tudta silabizálni” a βασιλευς szót az ifjú uralkodó zománcképén és azt is észrevette, hogy a görög császárok csüngős diadémját viseli, akkor képtelenség az a feltételezés, hogy a Kón-képnél nagyobb Dukász-ábrázolás esetén ugyanerre ne lett volna képes, és a kardot és labarumot tartó, görög császári csüngős diadémot viselő, szakállas uralkodót nézte volna a Szűzanyának. Tóth Gergely látászavarra következtet, amikor a koronaőr olyan

16 Tóth 2021, 84.

17 Tóth 2021, 83.

18 Tóth 2021, 83.

19 Tóth 2021, 85.

20 Tóth 2021, 85.

21 Tóth 2021, 85.

dolgot nem vesz észre, amelyet pedig a történész preconcepciója szerint észre kellett volna vennie. A látászavar ténye kétségtelen, de nem Révaynál: a preconcepciók kétségtelenül rontják a tisztánlátást. Mindenesetre köszönettel tartozunk Tóth Gergelynek, hogy annak a valószínűsítésével, hogy a koronaőr kiolvasta a βασιλευς szót (s ez nem meglepő, mert a két egyetemet végzett Révay tudott görögül), kizárta a tévesztés utolsó, halovány lehetőségét a hátsó orozaton eredetileg ábrázolt személy kilétét illetően. Bár a Szent Korona hátsó részén eredetileg szereplő ábrázolások azonosítása messze túllép a szövegfilológia illetékességi körén, ha pusztán erre a területre szorítkozunk, immár akkor is Révay leírásának megalapozottságára kell következtetnünk. A koronaőr helyenként kissé „nagyvonalúan” fogalmaz, az egyes és többes szám használatát következtelen nála. A koronaleírásában királyokat és császárokat említ,²² de négy koronás fő képmása nyilvánvalóan nem szerepelhetett a Szent Koronán, tehát a ragozás pontatlan. Különös, hogy a szöveghelyességet más szakaszoknál kritizáló Tóth Gergely ezt itt perdöntőnek kívánja tekinteni arra vonatkozóan, hogy legalább két bizánci császár képmása szerepelt Révay idejében a Szent Koronán.²³ Ha következetes lenne önmagához a ragozás pontosságába vetett bizalom tekintetében, akkor a második királyábrázolást is keresnie kellene, ám a szükségszerű kudarc miatt nem teszi. Az azóta feltárt bizonyítékok fényében fokozott mértékben érvényesnek tartom a 2007-ben leírt soraimat: „nem a Révay szavainak hitelt adókon van a bizonyítási kényszer, hanem az idézett állítást kétségbe vonóknak kell az eddigieknél sokkal nyomósabb érvekkel előállniuk, hogy a koronaőr megállapítását figyelmen kívül hagyhatónak tartsuk.”²⁴

Annak igazolása, hogy a Dukász-kép kései jövevény a Szent Koronán, a következő megfontolások által történt. A keret nélküli zománclemezt két szegecs rögzítette a mögötte lévő pántszakaszhoz, mielőtt Müller Lajos azt 1867-ben hozzáforrasztotta volna a mögöttes kerethez, amelybe a nála sokkal nagyobb lemez nem fér bele. A Szent Koronáról egy 1790-

22 Révay 1613, 75.

23 Tóth 2021, 84.

24 Németh 2007, 68.

ben, illetve egy 1792-ben készült ábrázolás, valamint ugyanakkor íródott két dokumentum egybehangzóan arról tanúskodik, hogy a császár-ábrázolásban ma is látható szegecsek akkor még nem voltak benne, azok ottlétéről először 1825-ben értesülünk. Mi tartotta a szegecsek beverése előtt a Dukász-lemezt a hátsó oromzaton? A Szent Koronát 1983-ban vizsgáló aranyművesek és az 1990-ben tanulmányozó ötvösök megállapították, hogy azt a zománckép hátlapjának aljához forrasztott kis aranylemez segítségével kísérelték meg rögzíteni az abroncshoz. Szakvéleményt kértem Papp Lászlótól, a Szent Koronát 1990-ben vizsgáló egyik ötvöstől, hogy ez a rögzítés mennyire erős, tartós. Ő azt igen gyengének minősítette, és teljes mértékben kizárta, hogy több mint fél évezreden át megtarthatta volna a zománcképet, ha az eredeti eleme lett volna a Szent Koronának. Az ötvösmester véleménye csupán egy nyilvánvaló tény szakember általi kimondása: a szegecsek beleverésének szükségessége önmagában igazolja a Dukász-lemez első rögzítésének gyengeségét. A fentiek részletes bizonyítása a vonatkozó ábrázolások bemutatásával és a kapcsolódó dokumentumok idézésével együtt *A Szent Korona sérüléseinek és átalakításainak krónikája* című könyvben található meg (Németh 2010, 78ff).

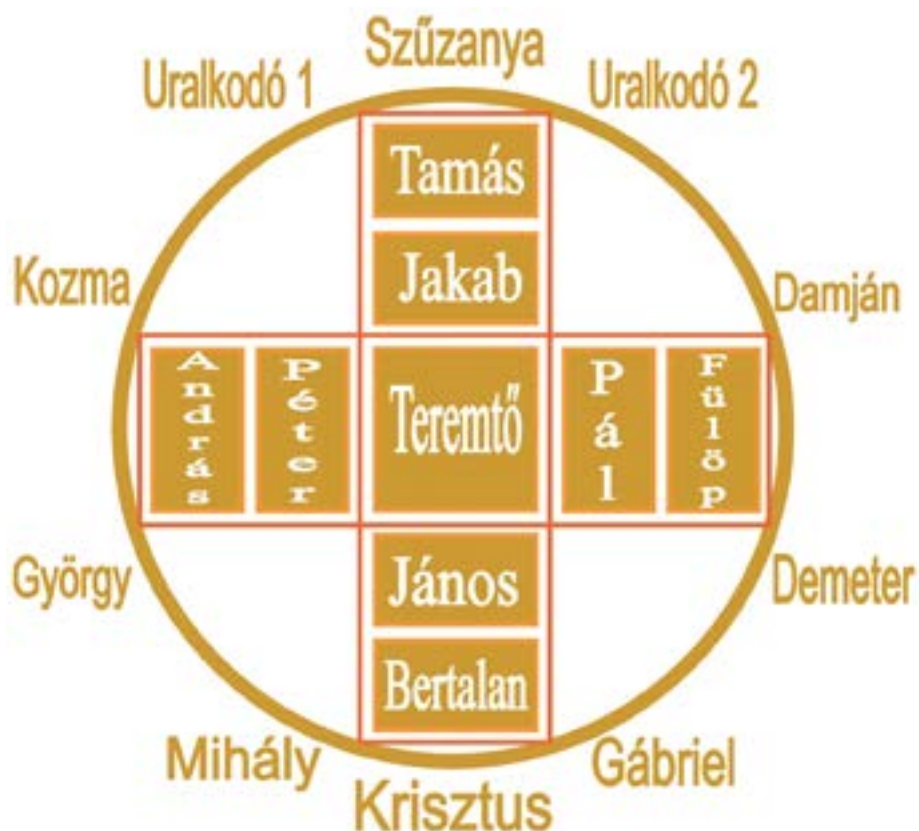
Bármily mélyen gyökeredzik is a magyar történet- és művészettörténet-írásban a Szent Korona keletkezésének Dukász Mihály uralkodási idejéhez (1071–1078) kötése, a koncepciót tények sora cáfolja, tovább nem tartható. A császárábrázolás másodlagossága és a Szűzanya képmásának hajdani megléte a Szent Koronán már nem tekinthető „erősen vitatott kérdésnek”, mert eldőlt. Ennek széles körben ismertté válását a tévesnek bizonyult nézet képviselőinek ellenállása okozza. Az álláspontjukat alátámasztó tények hiányában csupán olyan halovány „ellenérvekre” futja, hogy mi értelme lett volna az eredeti zománcképek eltávolításának, valamint hogy honnan származhattak a másodlagos zománcképek. Az első kérdésre adandó válasz jelenlegi hiánya nem mentesíti a feltevőit az írott dokumentumokban szereplő, a képi ábrázolások által tanúsított és a szerkezeti vizsgálatok által feltárt tényekkel való szembesüléstől. A történetírás eddig nem kereste a cserék lehetséges okait, de ha hozzálátna,

erőfeszítéseit siker koronázhatná. A második kérdésre könnyű olyan választ adni, amely egy mindenképpen reális lehetőséget vet föl. A velencei Szent Márk-székesegyház kincstára, a Tesoro mind a mai napig a bizánci zománcok egyik legnagyobb gyűjteményét őrzi. Ezek jelentős része Bizánc 1204-es feladulása és kirablása után került a lagúnák városába. Nem lehet kétség az iránt, hogy az Osztrák Császárságnak módjában állt Velencéből XI. századi zománcképekhez jutni. A spekulatív kérdések felvetése bizonyára hosszan folytatható lenne, de ezek nem képeznek ellenérvet a kutatás által feltárt tényekkel szemben, és nem cáfolják a Boldogságos Szűz képmásának hajdani meglétét a Szent Koronán.

A rekonstruált képrendű Szent Korona képi üzenete

A 1. ábrán látható a Szent Koronának a mai állapotokhoz képest Révay leírása szerint módosított, s általam az eredetivel egyezőnek tartott képrendje. Miután a Geóbitzász (ΓεωBITZAC) névfeliratú és a Kón (ΚΩΝ) névfelirat-rövidítésű zománcképekkel kapcsolatban is felmerült, hogy cserélt darabok,²⁵ viszont Révay leírásából tudjuk, hogy uralkodók képmásai is szerepeltek a Szent Koronán, s azok csak az abroncs hátsó részén lehettek, ezért az ott lévő ábrázolásokra Uralkodó 1 és Uralkodó 2 megnevezéssel utalok. A Mű képi üzenetének teljes olvasata sokszorosán meghaladja a jelen tanulmány kereteit, így annak csak a Szűzanyát érintő elemeit emelem ki. A Szent Koronán három nagyobb méretű és kiemelt helyzetű zománckép foglal helyet: a Teremtő képmása a pántok találkozásánál, valamint Jézus és a Boldogságos Szűz ábrázolásai a pártázat homlokzati és hátsó részén. A három kép mérete ebben a sorrendben csökken, pontosan visszatükrözve az égi hierarchiát. Szűz Mária képmásának méretére a Dukász-kép mögött megbúvó, máig meglévő kerete alapján következtet-

25 Csomor et al. 1985, 101; Csomor 1987, 44; Bradák 1988, 7; Pap 1999, 547; Ferencz 2002, 77; Pap 2003, 98; Németh 2010, 13–16.

1. ábra. A Szent Korona eredeti képrendje. Az ábra a szerző munkája.

hetünk.²⁶ Meg kívánom jegyezni, hogy a X–XI. század ötvössége több olyan műalkotást hozott létre, amelyeken egy kerek aranytárgy két átellenes oldalán Jézus, illetve Mária zománcképe szerepel. Ezek legismertebbike a velencei Szent Márk-székesegyház kincstárában őrzött X. századi Romanos-kehely.²⁷

26 A Teremtő zománcképe egy 50 mm élhosszúságú négyzet. A Krisztus-kép, illetve a hátsó foglalatban hajdan elhelyezkedett zománc rendre 47, illetve 44 mm széles, valamint 44, illetve 31 mm magas (Csomor et al. 1985, 102).

27 Inv. N. 41, Evans–Wixom 1997, 70.

Révay Péter a XVII. század elején még értette a Szent Korona számrendjét; erre korunk materialista művészettörténészei már a leírása adta útmutatás ellenére sem képesek. Ezt írta ugyanis: „...*quandoquidem in pinnis, gemmis, figuris, inaurium appendicibus, tam accurate adoque diligenter, numerus nouenarius obseruatus fuerit. In hoc enim cubus geminus, nempe bis quatour & triangulus...*” [kiemelés Révay Pétertől], Kulcsár Péter fordításában: „...a csúcsok, drágakövek, ábrák, aranyozott függelékek számában nagyon pontosan és következetesen a kilences figyelhető meg. A kettős köb van ugyanis benne...”²⁸ A *cubus geminusra* adott „a kettős köb” fordítás kifogásolható,²⁹ meglátásom szerint az ikerköb, vagy még inkább a köbpár szó találóbban adja vissza Révay szándékát, amellyel ő a $2^3 = 8$ -ra és a $3^3 = 27$ -re utalt. Az utóbbi a Szent Koronán lévő „ábrák”, azaz zománcképek, valamint a csüngőkben helyet foglaló ékkövek teljes száma, a 8 pedig az apostolképeké, az abroncs zománcképeié, a pártázat azsúrzománcai és az abroncson lévő nagy ékköveké. E felsorolás is azt mutatja, hogy az „ékítmények” körében előforduló leggyakoribb szám a 8, azaz kettőség, a megosztottság, a polarizáltság köbre emelve. A középkor embere még minőséget tulajdonított a számoknak. Metafizikai értelemben a Kettő nem Egy meg Egy, mert az Egy a teljesség. A Kettő a megosztottság, a polarizáltság minőségét fejezi ki: világos-sötét, fent-lent, ég-föld, férfi-nő, élet-halál, meleg-hideg, pozitív-negatív stb. Mindez a világunk alapvető jellemzője. Úgy is mondhatjuk, hogy a világban lévő őseredeti feszültség minősége.³⁰

Felismertem, hogy a kiemelt méretű és elhelyezésű zománcképek mindegyike között van nyolc másikkal: a Teremtő az apostolok, a Jézus pedig a pártalemezek között foglal helyet. Ha gondolatban elől függőlegesen elvágjuk az abroncsot és egyenesre hajtjuk, akkor képileg is láthatóvá válik, hogy a Szűzanya képmása az abroncs zománcképei, azaz nyolc, az evangéliumi idők után élt személy ábrázolása között helyezkedett el. Mária a földre születés közege,

28 Révay 1613, 76; Katona 1979, 224.

29 Ahogy a Szent Korona leírásában matematikai szakszövegnek minősülő több további kifejezésé is. A szövegrész megfelelő interpretálásával a *De monarchia* fordítójának, Tóth Gergelynek sem sikerül megbirkóznia, és értelmes magyar mondatként közreadnia (Tóth 2021, 573).

30 West 1993, 44.

ezért a háromszintű koronatest alsó része áll az ő uralma alatt, a felső a Teremtőé, a középső pedig Krisztusé.³¹

Mindezek fényében látható, hogy a Mű minőségét a 3 és hatványai határozzák meg. Ha a nyolclemű zománcképcsoportokhoz odatesszük a fent leírt rend szerint a közöttük elhelyezett, az égi hierarchia csúcsán álló „személyeket”, akkor ők „kiteljesítik” a nyolccasságok tagjait, és a velük kibővült együttesek létszáma már 9, azaz 3^2 , a három együttesé pedig összesen 3^3 . A Hármat a középkor harmonikus számnak tartotta, mert oldotta a Kettő hordozta feszültséget. Ezért találunk szinte minden vallásban istenháromságokat; a kereszténységben a Szentháromságot. Ezek nem racionális megfontolások, ám Révay Péter kora több mint egy évszázaddal előtte volt a „felvilágosodás” deszakralizáló hullámának, és még minőségekben gondolkodott.

Az abroncs, pártázat és a pántok alkotta koronatest háromszintű építmény. Ebben a sorrendben megfeleltethetők a testnek, a léleknek és a szellemnek. A kiemelt méretű zománcképeken ábrázolt három alak elhelyezkedése természetesen pontosan igazodik ehhez a sorrendhez: a meg nem nyilvánuló Teremtő a szellem, Jézus a lélek és a Szűzanya, a Megváltó földre születésének közege pedig a test ebben az analógiás láncban. Nem tartozik szorosan a témánkhoz, de érdemes megemlíteni Carl Gustav Jungnak, a XX. század egyik legtisztább látó emberének a véleményét, miszerint a *Mária mennybemenetele és megkoronázása* ábrázolások a test, lélek és szellem egysége megvalósítása első lépésének képi megjelenítése.³²

Magyarország spirituális pozicionálása az országfelajánlás által

Az országfelajánlás jelentésének mélyebb megértéséhez forduljunk a XX. század egy másik nagyon tisztán látó emberéhez, René Guénonhoz. „... ha két(fé-

31 Németh 2007, 52.

32 Jung 1994, 28.

le) hatalomról beszélünk, [...] a szellemi rend vonatkozásában inkább a »tekin-tély«, mintsem a »hatalom« szót használjuk, amely utóbbit így [...] az időbeli rend számára tudjuk fenntartani. A »hatalom« szó csaknem kétségtelenül a hatás képességének kifejtését vagy a hajtóerő gondolatát sugallja, és mindenek-előtt a materiális hajtóerőt, amely látható módon és kívül nyilvánul meg, va-lamint külső eszközökkel erősíti önmagát; és a szó szoros értelmében pontos-an ez az időbeli hatalom. Ezzel szemben a szellemi tekintély lényegileg benső, csakis önmaga által nyer megerősítést, függetlenül bármilyen érzékelhető tá-masztéktól, továbbá úgyszólván láthatatlanul működik; ha ebben az összefüg-gésben beszélünk hatás kifejtésének képességéről vagy hatóerőről, ezt csakis analógiás áttételen keresztül tehetjük [...] ez tisztán intellektuális hatás kifejté-sének képessége, amelynek »bölcesség« a neve, és az igazság egyetlen ereje.»³³ A valláskutató szavait annyiban értelmezném, hogy a »tekin-tély« alatt a nem cselekvő hatalmat érti, s ez a szellemi rend kiváltsága.³⁴

Ebben az értelmezési tartományban szemlélve Szent István felajánlotta Ma-gyarországot a lehető legmagasabb szellemi tekintélynek,³⁵ hogy „az igazság egyetlen erejével” kormányozza hazánkat. Mária hatása nyilvánvalóan „tisztán intellektuális” és „úgyszólván láthatatlanul működik”, ám ez a kormányzotta-kon keresztül fizikai szinten jelentkezni tud. Királyunk tisztában volt vele, hogy a földi, időbeli hatalmat alá kell rendelni a szelleminek, s ez az *Intelmeiből* is kicsendül.

„A szellemi tekintély, mivel ezt a tudást hordozza, szintén birtokolja a változatlanságot; az időbeli hatalom viszont alávett az esetlegesség és múlandóság minden változásának, hacsak egy felsőbb princípium nem

33 Guénon 2012, 21.

34 Tanulmányom lektora szerint „Guénon elemzése a hatalom és a tekintély viszonyáról tipikus modern szöveg, mely arra reflektál, hogy korunkban a hatalom és a tekintély jelentése összemosódott, és mindkettő negatív jelentést kapott”. Vele szemben én úgy látom, hogy a valláskutató szavai „kortalanok”: éppen azért idézem őt, mert a meglátásai fölötté állnak a napi politikának, sőt az egy korszakra jellemző, változó eszmei irányzatoknak is, rálát a hagyomány képviselte örök értékekre.

35 Az Isten országa kifejezés létezik, de az nem meghatározott államalakulatot jelöl.

osztja meg vele – mivoltának és sajátosságának megfelelő mértékben – az általa saját eszközei révén nem birtokolható stabilitást. E princípium nem lehet más, mint a szellemi tekintély által képviselt; az időbeli hatalomnak ezért fennmaradásához konszekrációra van szüksége, amelyet a szellemi tekintélytől kap; ezzel a konszekrációval nyeri el a legitimitását, azaz dolgok rendjével való összhangját.” (Guénon 2012, 33.)

A Szűz Máriának történt országfelajánlás egyik „tiszán intellektuális” megnyilvánulása az, hogy az Árpád-kor első felében hazánkban ő a leggyakoribb védőszentje templomainknak. Még olyan templomok esetén is, amelyek más védőszentsége alatt jelennek meg a forrásokban, mint például a somogyvári Szent Egyed-monostor vagy a tihanyi Szent Ányos-monostor, ő az első védőszent. Éppen az ő gyakori választása miatt, a megkülönböztettség érdekében kerültek előtérbe a dedikációs sorban hátrébb szereplők.

Az 1000 körül királysággá emelkedett Magyarország első ilyen rangot viselő uralkodója nyilvánvalóan pozicionálni kívánta a birodalmát az európai királyságok sorában, s ez az önmeghatározás szellemi természetű kellett, hogy legyen. István trónra lépésének idején a magyarság letelepedése még csak részleges volt abban az értelemben, hogy bár a *regnum* határai – a Kárpát-medence – nagyjából adottak voltak, de a településhálózat kialakulatlansága miatt még jelentős országon belüli mozgások zajlottak, pl. a téli és a nyári szállások között. Ez a részben vándorló etnikai közösség még hordozta a sztyeppei etikát.

Szent Korona politikumához ravasz, legújabb kori csúsztatások sora is tartozik. Ezek egyik célja minél közelebb hozni a X–XII. század más európai koronáihoz, és azok folyományaként feltüntetni. Egy példa: „Per me reges regnant (Általam uralkodnak a királyok) – hirdeti a német-római császári korona (*a mi Szent Koronánkhoz hasonlóan* »kiemelés tőlem – N. Zs.«) Krisztust ábrázoló zománctáblácskája.”³⁶ A bibliai idézet a Példabeszédek könyvéből való (8,15), azaz ószövetségi, tehát nem Krisztusra vonatkozik. A zománckép sem őt mutatja, hanem a kerubok közt trónoló Jahvét (Ézs 37,16; 2Kir 19,15), bár a meg-

36 Bertényi 2013, 12.

formálás kétségtelenül merít a *Maiestas Domini*-ábrázolások eszköztárából. A császári koronán található mind a négy zománckép ószövetségi témájú,³⁷ hűen tükrözve azt a gondolkodás- és viselkedésmódot, amely szerint a Német-római Birodalom működött a világban.

A Szent Korona és a Reichskrone képi programjának összevetése

Hasonlítsuk össze a Szent Korona és a bécsi Burg Weltliche Schatzkammerében található császári korona (Inv. Nr. WS XIII 1), a *Reichskrone* (4. kép) képi programját. Az összevethetőséget egyrészt az teszi lehetővé, hogy közel egykorúak, másrészt e két európai koronát övezi valamiféle nimbusz.³⁸ Az utóbbi esetben számos bizonytalansággal kell szembenéznie a kutatásnak. Ezek közül talán a legfontosabb az, hogy a kezdetektől fogva ez volt-e a császári korona. Deér József szerint vitatható, hogy egyáltalán császári, nem pedig királyi korona volt.³⁹ A történész szerint „az iránt, hogy a Nyugat legfőbb urát nemcsak három különböző helyen, nevezetesen Aachenben, Milánóban és Rómában koronázták meg, hanem ezt három különböző koronával tették, a XII–XV. századi források a legcsekélyebb kétséget sem hagyják.”⁴⁰ A véleményét Earl Rosenthal művészettörténész is osztotta, aki szerint csak legenda „a bécsi Ottó-koronának a birodalmi koronával való azonosítása.”⁴¹ Bár a pontos készülési ideje vitatott, az uralkodó nézet szerint a X. század második feléből származó műalkotás. A készülése idejének felső korlátot ad, hogy a másodlagos hosszanti pánton II. Konrád császár (1027–1039) nevét rakták ki gyöngyökből [(CHVONRADVS DEI GRATIA ROMANORV(M) IMPERATOR AVG(VSTVS)], értelemszerűen még a császársága alatt, tehát a pánt nélküli, eredeti korona nem keletkezhetett 1039-nél később.

37 Staats 1976, 32–57; Huppertz-Wild 2018, 14.

38 Staats 1976, 135.

39 Deér 1949, 64.

40 Deér 1949, 57.

41 Rosenthal 1970, 46; Staats 1976, 20.

4. kép. A német-római császári korona, a Reichskrone.
Kunsthistorisches Museum, Bécs, Inv. Nr. WS XIII 1.

A bécsi és a budapesti korona készülte között tehát száz év sem telt el, lehet, hogy jóval kevesebb. Ennek ellenére meglehetősen különböznek, ám nem elsősorban ötvösművészeti megoldásaikban, hanem képi programjukban. Legfontosabb jellegzetességeiket az I. táblázatban foglaltam össze. A birodalmi korona keresztje és hosszanti pántja nem elsődleges része a műnek, ezért azt figyelmen kívül hagytam.

I. táblázat. A Szent Korona és a Reichskrone legfontosabb jellegzetességeinek összehasonlítása

Kategória	Szent Korona	Reichskrone
Alapforma	Kerek, háromszintű	Nyolcszögletű, egyszintű
Fölül	Boltozott	Nyitott
Felépítés	Fix	Szétszerelhető
Zománcképek száma	27	4
Ékkövek, gyöngyök	Igen	Igen
Ábrázolt alakok	Újszövetségi és később élt keresztény személyek	Ószövetségi, keresztesalakok
Mondatszalogok	Nem	Igen
Elsődleges hatáselem	Zománcképek	Ékkövek
Üzenet elsődleges eszközzrendszere	Képi, aránybeli és numerológiai	Mondatszalogok
Üzenet eszmei tartalma	Tekintély és hatalom összhangja	Az időbeli hatalom elsődleges
Etika	Újszövetségi	Ószövetségi

Már a nagyformák is rendkívül eltérők: a Szent Korona kerek, háromszintű (kereszt, koronatest, csüngők) és boltozott, a Reichskrone nyolcszögletű, egyszintű és nyitott. A nyolcszögletű alaprajz a kora középkori keresztény germán-ság egy másik emblemikus alkotásának, az aacheni palotakápolnának (Pfalzkapelle) alaprajzában is megjelenik, tehát a számhoz és formához való kötődés egyértelmű. A kutatás a Nyolcat a kiteljesedtség, befejezettség jelképének,⁴² Krisztus feltámadása és a végidők szimbólumának,⁴³ illetve a keresztesítés általi újjászületés számának⁴⁴ tartja. A Szent Koronán az abroncs alapkörét – amely a fej formájához igazodva valójában kissé elliptikus – a pántok keresztje osztja fel, létrehozva az emberiség által használt egyik legősibb szimbólumot, a

42 Fillitz 1954, 20.

43 Staats 1976, 24.

44 Huppertz-Wild 2018, 7.

kör-keresztet.⁴⁵ A kör az isteni tökéletesség jelképe, a kereszt ágvégei által kijelölt négyzet az isteni változhatatlanságé, a kereszt maga ebben az értelmezési rendszerben pedig a tér és az idő felosztásáé.

Nyitott koronát olyan személy visel, aki elismer maga fölött világi hatalmat, a zártat pedig olyan, aki nem: a világi hierarchia csúcán álló, szuverén uralkodó. II. Konrád vélhetően ezért érezte szükségét, hogy legalább részben beboltoztassa a császári koronát, melynek formája valóban tápot ad olyan feltevéseknek, hogy nem császári koronának készült. A Szent Korona az alakjából következően olyan diadém volt, amelyet független király viselt.

A magyar korona szilárd építmény. A Reichskrone egymástól független lemezei viszont zsanérokka kapcsolódnak a szomszédjaikhoz, tehát könnyen szétszerelhetők. Egyes vélemények szerint ez nem csupán lehetőség volt: a császárok szétszerelve vitték magukkal, s ez kétségtelenül egyszerűbb szállítási módot jelentett.

A Szent Korona huszonnégy zománcképével szemben csak négyet találunk a birodalmi koronán. Ezek ószövetségi szereplőket ábrázolnak: a már említett, kerubok között trónoló Jahvét, Dávid és Salamon királyokat, valamint Ézsaiás prófétát és Ezékiás királyt.⁴⁶ Valamennyin mondatszalogokat látunk, rajtuk ószövetségi idézetekkel.

A trónoló alak kilétéről és a felirataról fentebb már szót ejtettem. REX DAVID (Dávid király) ezt a szöveget mutatja nekünk: HONOR REGIS IVDICIVM DILIGIT (A király becsülete az igazság szeretete; Zsoltárok könyve 99, 4). REX SALOMON (Salamon király) mondatszalogján ezt olvashatjuk: TIME DOMINVM ET RECEDE A MALO (Féld az Urat és kerüld a rosszat; Példabeszédek könyve 3,7). ISAIAS PROPHETA (Ézsaiás próféta) ezt mondja Ezékiás királynak (EZECHIAS REX): ECCE ADICIAM SVPER DIES TVOS XV ANNOS (Íme, meghosszabbítom a napjaidat 15 évvel; Ézsaiás 38,5). Noha a nyugati középkor királyeszméjének erős ószövetségi alapjai jól ismertek, egy keresztény uralkodó koronáján csupa keresztleletlen személy megjelenése még ennek fényében is meglepő, és hiányérzetet kelt.

45 Németh 2021, 81.

46 Staats 1976, 32–57.

Bár Salamon a bölcsességet, Dávid pedig az igazságosságot hivatott jelképezni,⁴⁷ a két ószövetségi király kezében lévő mondatszalagon olyan intelmek sorjáznak elő, amelyek tiszteletben tartása egy nemesembertől is elvárható, a császári trónra kerülő személy esetében pedig egyenesen meghökkenítő, hogy ezekre figyelmeztetni kell. Elvileg szóba sem jöhetne olyan valaki erre a nagyon magas posztra, akinek az esetében ezek nem magától értetődők, bár a történelem megmutatta, hogy számos uralkodó morális szintje már a középkorban sem érte el azt a szintet, amelyet magas hivatala megkövetelt volna tőle. Meglátásom szerint a Reichskrone képi programja annak a kornak és gondolkodásmódnak szól, amelyet Hamvas Béla úgy nevez meg, hogy *Kicsinyke Jólét*, ebben „megjelent a csalás és a hazugság, és megjelent a fegyver”,⁴⁸ a *Tao te king* pedig így beszél róla:⁴⁹ „a tao [az Út – N. Zs.] elvesztése után jelenik meg az erény, az erény elvesztése után jelenik meg az emberség, az emberség elvesztése után jelenik meg az igazságosság, s az igazságosság után jelenik meg a szertartásosság. Márpedig a szertartásosság a hűség és bizalom külső héja csupán; s minden felfordulás kezdete.”⁵⁰ Az égi rend megvalósulása már nem szükségszerűség, azt pótcselekvések és póterények helyettesítik.

Hermann Fillitz szerint a Reichskrone teológiai üzenetének „előképei az Ószövetség nagyhatalmú király- és prófétaalakjaiban található meg. A császár mint Krisztus helytartója leginkább az ótestamentumi főpappal hasonlítható össze, s akinek az öltözete emiatt a főpapé nyomán készült. I. Ottó csengőcskékkel ellátott kabátot és csillagokkal díszített köpenyt hordott; ezek mindegyike a főpap hivatali öltözetéhez tartoztak.”⁵¹ Reinhart Staats is papi „alaphangulatot” (Grundstimmung), király- és főpap-ideológiát lát a Reichskrone képi üzenetében,⁵² miként Percy Ernst Schramm is.⁵³ A három művészettörténész a jelek

47 Fillitz 1954, 19.

48 Hamvas 1988, 20.

49 Lao-ce 1994, 127.

50 Tőkei Ferenc prózafordítása. Az eredeti szövegben lévő *li* szót Weöres Sándor, a mű másik interpretátora tiszteletnek fordította (Lao-ce 1994, 38. vers). A kettő egybevetéséből én a „rangnak szóló protokolláris tisztelet” értelmező fordítást javaslom.

51 Fillitz 1954, 18.

52 Staats 1976, 131.

53 Schramm 1956, 1079.

szerint nem vette észre a megállapításaik és a képi üzenetek között meghúzódó feszültséget: a világi hatalma mellett még főpapit is birtokolni kívánó császárt olyan alapszintű elvárásokra kell figyelmeztetni, hogy legyen becsületes, és tartózkodjon a rossztól. Az üzenet nyilvánvalóan személyesen neki szólt, nem pedig általánosságban az alattvalóinak, hiszen a Reichskrone készülésekor a világiak közül csak kevesen tudtak olvasni.

A mi koronánkon a Teremtőtől eltekintve újszövetségi szereplők (Jézus, Mária és nyolc apostol), valamint annál később élt személyek képmását találjuk,⁵⁴ akik névfelirattal vagy névfelirat-rövidítéssel azonosítottak, de írott üzenetet nem hordoznak. A fentiek alól az egyetlen kivételt a Szent Korona testének legmagasabb pontján helyet foglaló Teremtő ábrázolása jelenti; ez szimbólumokkal azonosított, s aki meg nem nyilvánuló lényként nem köthető időhöz. A Teremtőn és az arkangyalokon kívül – akik esetében ez irreleváns – csak megkeresztelt személyek szerepelnek, s akik döntő többsége mártíromságot szenvedett a keresztény hitéért. Meglehetősen szembetűnő különbségek mutatkoznak a két koronának a képi üzenetekben megnyilvánuló spirituális pozicionáltsága között, melyek az adott ország működéséről tájékoztatják a világot. A Szent Korona mind szellemiségében, mind az azt kifejezésre juttató eszközzrendszerében egy archaikusabb, a „kicsinyke jólét” előtti világrend felé mutat, mint a császári. Magyarország királya a mennyei rend leképezését kapta meg a koronázásakor, hogy annak szellemében uralkodjon.

A fentieknek megfelelően a képi üzenetet közvetítő hatáselemek tekintetében is jelentős különbség mutatkozik a két uralkodói jelvény között. A Reichskronén egy, a többinél valamivel nagyobb aranylemez került a homlok elé, és ez tele van zsúfolva változatos fajtájú ékkövekkel, amelyeket négy-négy elemből álló gyöngyök sora tagol. Hasonló szerkezetű a hátul lévő aranylemez ékesítése is, a kereszt tengely két végén lévőket gyöngyök túlsúlya jellemzi. A német szakirodalom az ékkövekkel dúsan megrakott lemezeket a hatalom szimbólumaként értékeli.⁵⁵ A hordozó lemezekét követő formájú négy alakos zománc-

54 Mihály és Gábor arkangyalok megjelennek az Ószövetség könyveiben is, de az Újszövetség fontos mozzanatainak részesei.

55 Fillitz 1954, 19.

kép a hossz- és keresztengelyhez képest a szögfelezőkön helyezkedik el, tehát félfoldalra néznek, s felváltva ékkövekből és gyöngyökből álló díszítés keretezi őket. A Szent Koronán négy alak: a Teremtő, Krisztus, János és Bertalan apostolok is előre tekintenek, igaz, az utóbbi teljes takarásból. Közülük a Megváltó ábrázolása látható a legjobban, másképpen fogalmazva az övé a leginkább előtérbe helyezett, s ez természetesen üzenetértékű, miként az is, hogy a birodalmi koronán egy – meglátásom szerint – hivalkodó ékkögyűjtemény képezi a fő üzenetet, már a zománcképekhez képest kiemelt elhelyezés okán is. A „barbár pompa”⁵⁶ közvetítette mondanivaló kétségtelenül eltér a Szent Korona hordozta koncentráltan újszövetségi üzenet mögött. Ez közvetíti a kereszténység misztikumát, ugyanakkor belesimul egy ősi(bb) világképbe (lásd alább).

Ugyanezt egy másik megközelítésben is megvizsgálhatjuk. Hermann Fillitz szerint „a nem szuverén hercegek a fölöttük álló uralkodó képmását viselték a diadémjukon”.⁵⁷ A Szent Koronával megkoronázott uralkodó bár Magyarország szuverén királya volt, e konvenció értelmében Jézus alárendeltjének tekintette magát, hiszen az ő képmását hordta a homlokán. A Reichskronén nincs képmás a homloklemezen, hanem az ékkövek „barbár pompáját” látja, aki szemből rátekin. A tengelyhez képest 45 fokkal jobbra forduló lemezen ott a kerubok között trónoló képmása, ugyanakkor a 45 fokkal balra forduló lemez pedig Salamon király ábrázolását hordozza. Az ószövetségi hierarchia csúcán álló isteni lény és az egyik emberi szereplő jelentősége tehát nincs megkülönböztetve sem az elhelyezésben, sem a zománckép méretében, szemben azzal, ahogy ezt a distinkciót a Szent Korona tervezői gondosan megtették.

További különbség a két diadém mondanivalót közvetítő eszközrendszerében, hogy a Reichskronén az üzenetek fő hordozói a mondatszalogok, tehát azok írott formában, *racionális értelmezést* igényelve a bal agyfélteke számára érkeznek. Kétségtelenül képi üzeneteket is találunk rajta: például a homloklemezen a 12 nagy és 12 kisebb ékkő és a 18 gyöngy laza párhuzamba állítható a Szent Koronán a Teremtő képmását övező 12 almandinnal és 12 gyönggyel (5. kép). A kettő között a fő különbség az ékkövek azonossága, illetve sokféle-

56 Lektorom frappáns értékelése.

57 Fillitz 1954, 17.

5. kép. A Teremtő képmása a Szent Korona pántjainak találkozási pontjában.

Forrás: Szelényi Károly felvétele

sége,⁵⁸ amely az értelmezőik számára szükségszerűen eltérő üzeneteket közvetített. Koronánk ötvöse a Reichskronét megalkotó kollégájánál sokkal kisebb anyagi ráfordítással jóval mélyebb üzenetet volt képes közvetíteni. A Teremtő

58 A homloklapon lévő 12 nagy ékkő mindegyike más formájú, kilencféle színben pompáznak és nyolcféle fajtájúak. A kisebb köveknél valamivel kisebb a szóródás, azok viszont méretben és tájolásban oszlanak két csoportra.

ábrázolását övező almandinok és gyöngyök váltakozó sorában a gömbölyű, fehér gyöngyöket a női, a csepp alakú vörös almandinokat a férfi minőség jelképeinek is tekinthetjük, s ezzel világunk egyik alapvető kettőssége jelenik meg. A Szent Korona alkotója a Teremtő első mozdulatát kívánta megjeleníteni a képmását körülvevő zónában, azt, amelyet a Biblia első sora úgy fejez ki, hogy „kezdetben teremtette Isten a mennyet és a földet”.⁵⁹

A tetején álló kereszt világfa szerepű (is). Lehetséges, hogy a jelenlegi kereszt nem eredeti a Koronán, s imígyen az sem vehető biztosra, hogy eredetileg kereszt volt a tetején, de képi környezete egyértelműen arra utal, hogy ott világfa szerepű tárgy van és volt. A világfa „a világ teremtésekor a földdel együtt lett, amelyet az istenség ültetett és a földdel együtt addig növekedett, míg az égig nem ért. Ezen vagy ebben laknak az istenek vagy az anyaistennő.”⁶⁰ A kitűnő néprajzkutató Berze-Nagy János által adott meghatározás esetünkben úgy módosul, hogy a világfa a Teremtő köldökéből nő ki: a pántokat összefogó aranylemez tetején található zománckép ugyanis őt jeleníti meg. „A világfája a világ középpontjában, a világ négy tájéka felé vivő utak keresztező pontján áll” – folytatja Berze-Nagy János a leírást.⁶¹ Ezt látjuk a Szent Koronán is, ahol a „világ négy tájéka felé vivő utakat” a pántokban ismerhetjük föl. A világfa alatt számos mítoszban és mesében életvize vagy tejtó található.⁶² A gyöngyök egy értelmezési rétegben az életvize vagy a tejtó cseppjeinek tekinthetők, az almandinok pedig vércseppeknek. „A világfából folyó tej és víz a mítoszi hagyományokban az életet, az ugyanonnan folyó vér, [...] szintén a hagyományok egybehangzó tanúsága szerint a halált jelenti.”⁶³ Ebben az értelmezési rétegben

59 Tanulmányom lektora szerint: „A Szent Koronán látható piros almandinok és fehér gyöngyök legkézenfekvőbb értelmezése, hogy ezek az Árpád-ház színei.” Mivel nemcsak eme ékítmények színe, hanem alakja és számossága is eleme a képi üzenetnek, így az olvasat nem szűkíthető le az általa javasoltra. A gyöngyöt és a különböző ékköveket a középkor erőik, hatások hordozóinak tekintette, s ezek figyelembevételét is igényelné egy teljesebb körű képolvasat. Az ékköveknek a középkori Bizáncban tulajdonított hatásáról lásd Antje Bosselmann-Ruibckie tanulmányát.

60 Berze-Nagy 1984, 234.

61 Berze-Nagy 1984, 234.

62 Berze-Nagy 1984, 237.

63 Berze-Nagy 1984, 233.

poláris világunk egy másik kettőssége mutatkozott meg: az élet és a halál. Ha nemcsak az ékítmények minőségére, hanem a mennyiségükre is tekintettel vagyunk, akkor a nappal és az éjszaka 12-12 órájának, azaz a teljes napnak jelképére ismerhetünk bennük. Egyrészt tehát újabb alapvető ellentétpár állt elő, másrészt a teremtés első napjának munkája szerepel őskép-írással elvégzője képmása körül, ami pedig nem más, mint a tér és az idő megteremtése. A teremtés folyamatának leírása tiszta képes beszéd, természetesen nem „látvány-szinten” értelmezendő.⁶⁴

A magyar koronáról a „direkt”, mondatszalogok hordozta közlések hiányoznak, a szentek névfeliratától eltekintve csak képi, aránybeli és numerológiai üzeneteket találunk rajta, azokat viszont bőségesen. Ezek *intuitív értelmezést* igényelnek, ami a jobb agyfélteke képessége: „elolvasásukhoz ösztönösség, kreativitás, »rádöbbenés« szükséges.”⁶⁵ Isten nem fogható föl a racionalitás segítségével, sőt éppen az azon való túllépés szükséges hozzá, azaz „intuíciora” van szükség.

Az abroncs alakjai nem pusztán védelmezők, hanem feladatot jelentenek a mindenkori magyar király számára. Szent György legyőzte a sárkányt, amelyben nem egy képzeletbeli lényt kell látnunk, hanem a nagyon is valóságos gyengeségeink, fogyatékoságaink megtestesítőjét. Ez a magyar királynak is dolga lenne. Az orvosszentek sem azért vannak a Szent Koronán, hogy a király egészségét védelmezzék (önös szempont!), miként ezt Bárányné Oberschall Magda vélelmezte,⁶⁶ hanem a meglátásom szerint azért, hogy az uralkodó figyelmét felhívják arra, hogy a rangjából következően országot-világot gyógyító szerepet kell betöltenie. Mindennek fényében a Reichskrone mondatszalogos üzengetése a képi eszközhasználat szintjén kevésbé kifinomultnak minősíthető, mint a Szent Korona által közvetített, s ha a tartalmi elemeket vetjük össze, akkor ugyanerre a következtetésre juthatunk.

Az eddig leírtakból kiviláglik, hogy országunk koronája a *regnum* szellemi tekintélynek való alárendeltsége képi üzenetét hordozza, s így a világi hatalomnak az előbbi védőszárnyai alatti működését hirdeti. A Mű minden értékelője

64 Németh 2012, 42.

65 Óváry et al. 1987, 104.

66 Von Bárány-Oberschall 1961, 40.

szerint páratlan és gyönyörű: eleganciáját nem a túladaolt ékkövek adják, hanem arányrendszere és finom harmóniái, ezek pedig a fent részletezett szubtilis üzenetet közvetítik. A Reichskrone alkotói sokkal inkább a szem kápráztatására törekedtek a hatalmas mennyiségű és sokféle fajtájú ékkő beépítésével. A négy zománckép közül hármon (ószövetségi) király látható, tehát a hangsúly az uralom világi oldalára került. Ezt valamelyest kiegyensúlyozza a negyedik kép a *Per me reges regnant* feliratával,⁶⁷ ám érdemes összevetnünk a két koronán lévő Isten-ábrázolásokat. Míg a miénken a meg nem nyilvánuló Isten „passzív” minősége kerül előtérbe, s csupán a zománckép környezete jeleníti meg a Teremtés első napjának „tevékenységét”, addig a császárin az akaró és hatalmát gyakorló Isten szól hozzánk a mondatszagról, tehát itt is a császárság világi hatalmi aspektusa domborodik ki.

A jelen alfejezetben foglaltak célja a két hasonló korú korona által hordozott üzenetek összevetése volt, melynek során kiderült: a miénk specifikusan a magyarságra jellemző, nem derivátuma a német-római császári képi programjának, és összhangban van mindazzal, amit Szent István országfelajánlása képviselt. Bár a közvetítő képi eszközök színvonalát helyenként értékeltem, s ez részben óhatatlanul szubjektív, ez azonban nem jelentette a két korona üzenetének valamiféle abszolút skálán történő megmérését. Szimbólumaikat tekintve mindkettő világosan és egyértelműen beszél, önkonzisztensek, ugyanakkor egymástól jelentősen eltérnek, ám részben éppen emiatt spirituálisan pontosan pozicionálják az általuk reprezentált államalakulatot a világban.

Összegzés

Szent István országfelajánlása Szűz Máriának nem elsősorban történelmi tettként, hanem spirituális megnyilvánulásként értékelendő. Magyarország királya ezzel pozicionálta országát úgy abszolút értelemben az „Ég” felé, mint a

⁶⁷ Tisztában kell lennünk azzal is, hogy e négy szó közkeletű fordítása – Általam uralkodnak a királyok – értelmező jellegű: ha szó szerint fordítjuk, akkor ezt kapjuk: Általam királyok uralkodnak, s a kettő között különbség van.

többi európai királysághoz képest. Ennek kerestem a „leképeződését” a Szent Koronán mint az 1038-as eseménnyel közel egy időben készült szakrális tárgyon. Kiemeltem, hogy két hiteles szemtanú egybehangzó állítása nyomán a Boldogságos Szűz képmása 1608-ban még fent volt a Szent Koronán, és annak az eredeti elemei közé tartozónak tekintendő, ráadásul egy kiemelt méretű és elhelyezésű zománcclemezen, továbbá hogy neki, a lehető legmagasabb szellemi tekintélynek ajánlotta föl Szent István király Magyarországot. Felidéztem azokat a korábbi eredményeimet, amelyek a szerkezeti kutatás oldaláról, koronaelmélettől függetlenül igazolták a Szent Korona hátsó oromzatán terpeszkedő császárkép kései jövevény voltát, s így megerősítést adnak annak, hogy ott eredetileg a Szűzanya képmása foglalt helyet.

A tanulmányban a Mű rendkívül sokrétű képi üzenetének a témánkat érintő részleges olvasására vállalkoztam. Egyrészt kimutattam, hogy a vele megkoronázott magyar király a koronázásakor a mennyei rend „leírását” kapta meg öskép-írás formájában. Összevettem két, egymástól nem túl nagy időbeli távolságban készült regália, a Szent Korona és a német-római birodalmi korona képi üzeneteit. Megállapítottam, hogy a két korona mindenféle szempontból különböző tartalmú üzenet hordozója, s ezzel spirituális értelemben máshová pozicionálja azt az országot, amelynek uralkodójának a fejére kerül, és másféle etikát tükröz. A fentieket azzal summázhatom, hogy az országfelajánlás és a koronánk hordozta képi üzenet teljes koherenciában van: Magyarországnak a hierarchikus, azaz a szent rendhez való tartozását és az amellet való erős keresztény elkötelezettségét tükrözi, mindkettőt explicit módon kifejezve.

HIVATKOZOTT IRODALOM

- Barabássy 2020.** Barabássy Miklós: *A magyar Szent Korona mérnöki szemmel.* Magyar Pen Club, Budapest, 2020.
- Von Bárány-Oberschall 1961.** Von Bárány-Oberschall, Magda: *Die Sankt Stephans-Krone.* Verlag Herold, Wien–München, 1961.
- Bertényi 2001.** Bertényi Iván: Révay Péter a magyar Szent Koronáról írt munkájának forrásértéke. In Seifert Tibor (szerk.): *A történelem és a jog határán. Tanulmányok Kállay István születésének 70. évfordulójára.* ELTE BTK, Budapest, 2001. 19–28.
- Bertényi 2013.** Bertényi Iván: Királykoronázások, királytetemkezések Székesfehérvárott. *Rubicon*, 24. (2013) 6. 4–17.
- Berze-Nagy 1984.** Berze-Nagy János: *Égigérő fa. Magyar mitológiai tanulmányok.* Harmadik kiadás. A Baranya Megyei Tanács V. B. Művelődési Osztálya, Pécs, 1984.
- Bogyay 1991.** Bogyay Tamás: Kritikai tallózás a szentkorona körül. In *A Magyar Nemzeti Galéria Évkönyve.* Magyar Nemzeti Galéria, Budapest, 1991. 31–37.
- Bónis 1981.** Bónis György: *Révay Péter.* (Irodalomtörténeti Füzetek 104.) Akadémiai Kiadó, Budapest, 1981.
- Bosselmann-Ruickbie 2017.** Bosselmann-Ruickbie, Antje: *The symbolism of Byzantine gemstones: written sources, objects and sympathetic magic in Byzantium.* (RGZM Tagungen Band 30.) Verlag Römisch-Germanischen Zentralmuseums, Mainz, 2017. 293–306.
- Bradák 1988.** Bradák Károly: A magyar Korona hátsó ormának problematikája. In *Zománc 1987–1988.* Nemzetközi Zománcművészeti Alkotótélep, Kecskemét, 1988. 4–28.
- Csomor-Lantos-Ludvig-Poór 1985.** Csomor Lajos – Lantos Béla – Ludvig Rezső – Poór Magdolna: A magyar korona aranyműves vizsgálatának eredménye. In *Zománc 1975–1985.* A Nemzetközi Zománcművészeti Alkotótélep Jubileumi Katalógusa, Kecskemét, 1985. 37–30.
- Csomor 1987.** Csomor Lajos: *Magyarország Szent Koronája.* Második kiadás. Vay Ádám Múzeum Baráti Köre, Vaja, 1987.

- Deér 1949.** Deér József: Die abendländische Kaiserkrone des Hochmittelalters. *Schweizer Beiträge zur allgemeine Geschichte*, 7. (1949) 55–86.
- Érszegi 1987.** Érszegi Géza (szerk.): Árpád-kori legendák és intelmek. Második kiadás. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1987.
- Evans–Wixom 1997.** Evans, Helen C. – Wixom, William D. (szerk.): *The Glory of Byzantium. Art and Culture of the Byzantine Era A. D. 843–1261*. The Metropolitan Museum of Art, New York, 1997.
- Ferencz 2002.** Ferencz Csaba: *Szent István király koronája*. Heraldika Kiadó, Budapest, 2002.
- Fillitz 1954.** Fillitz, Hermann: *Die Insignien und Kleinodien des Heiligen Römischen Reiches*. Anton Schroll & Co., Wien–München, 1954.
- Guénon 2012.** Guénon, René: *Szellemi tekintély és időbeli hatalom*. Ford. Bencze Tamás. Kvintesszencia Kiadó, Debrecen, 2012.
- Hamvas 1988.** Hamvas Béla: *Scientia Sacra*. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1988.
- Huppertz-Wild 2018.** Huppertz-Wild, Stefan: *Die Reichskrone – Heiliges Zeichen und Himmlisches Jerusalem*. Vortragstext zum Vortrag am 1. Februar 2018 im Fembohaus Nürnberg. www.academia.edu/38191759/Die_Reichskrone_-_Heiliges_Zeichen_und_Himmlisches_Jerusalem_ (A letöltés ideje: 2022. augusztus 10.)
- Katona 1979.** Katona Tamás (szerk.): *A korona kilenc évszázada. Történelmi források a magyar koronáról*. Magyar Helikon, Budapest, 1979.
- Lovag 1986.** Lovag Zsuzsa: A koronakutatás vadhajtásai. *Művészettörténeti Értesítő*, 35. (1986) 1–2. 35–48.
- Marosi 2018.** Marosi Ernő: The Holy Crown of Hungary: The “Crown of Saint Stephen”. In Barral i Altet, Xavier – Lővei Pál – Lucherini, Vinni – Takács Imre (szerk.): *The Art of Medieval Hungary*. Viella, Róma, 2018. 351–353.
- Németh 2007.** Németh Zsolt: *A magyar Szent Korona*. B.K.L. Kiadó, Szombathely, 2007.
- Németh 2010.** Németh Zsolt: *A Szent Korona sérüléseinek és átalakításainak krónikája*. Püski Kiadó, Budapest, 2010.
- Németh 2012.** Németh Zsolt: Őskép-írás a magyar Szent Koronán. In Németh Zsolt (szerk.): *Levelek az élőléről 2012*. Püski, Budapest, 2012. 41–60.

- Németh 2014.** Németh Zsolt: A magyar Szent Korona szerkezeti kutatásának eredményeiről és visszásságairól. *Magyar Hüperión*, 2. (2014) 3. (6.) 338–353.
- Németh 2021.** Németh Zsolt: *A fény útján. Tanulmányok Árpád-kori templomainkról.* Magyarságtudományi Intézet, Budapest, 2021.
- Óváry et al. 1987.** Óváry Imre – Donáth Tibor – Adeghate Ernest – Kenéz József – Nemes Nagy József – Kiszely István: A magyar Korona funkcionális-morfológiai aspektusa. In Bérczi Szaniszló (szerk.): *Nyelvében él...? Rétegződések a magyar műveltségben.* Művelődéskutató Intézet és INTART, Budapest, 1987. 80–139.
- Pap 1999.** Pap Gábor: *Hazatalálás. Művelődéstörténeti írások.* Püski Kiadó, Budapest, 1999.
- Pap 2003.** Pap Gábor: *Mag hó alatt.* Püski Kiadó, Budapest, 2003.
- Pálffy 2007.** Pálffy Géza: A Szent Korona és a koronálása balesete 1638-ban. In Jankovics József (főszerk.): *„Nem súlyed az emberiség!” Album amicorum Szörényi László LX. születésnapjára.* MTA Irodalomtudományi Intézet, Budapest, 2007. 1432–1444. www.iti.mta.hu/szorenyi60.html (Letöltés ideje: 2022. augusztus 10.)
- Révay 1613.** Révay Péter: *De sacrae coronae regni Hungariae ortu, virtute, victoria, fortuna, annos ultra DC clarissimae, brevis commentarius.* Mang, Augsburg, 1613.
- Révay 1659.** Révay Péter: *De Monarchia et Sacra Corona Regni Hungariae.* Götz, Frankfurt, 1659.
- Révay 2021.** Révay Péter: *De Monarchia et Sacra Corona Regni Hungariae centuriae septem. A magyar királyság birodalmáról és Szent Koronájáról szóló hét század.* Ford. Benei Bernadett, Jarmalov Rezső, Sánta Sára és Tóth Gergely. Szerkesztette és a bevezető tanulmányt írta Tóth Gergely. Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Budapest, 2021.
- Rosenthal 1970.** Rosenthal, Earl E.: Die Reichskrone, die Wiener Krone und die Krone Karls der Großen um 1520. *Jahrbuch der Kunsthistorischen Sammlungen in Wien*, 66. (1970) 7–48.
- Schramm 1956.** Schramm, Percy Ernst: *Herrschaftszeichen und Staatssymbolik* 3. Band. 690–1169. Anton Hiersemann, Stuttgart, 1956.

- Staats 1976.** Staats, Reinhart: *Theologie der Reichskrone*. Anton Hiersemann, Stuttgart, 1976.
- Teszelszky 2009.** Teszelszky, Kees: *Az ismeretlen korona*. Bencés Kiadó, Pannonhalma, 2009.
- Teszelszky 2011.** Teszelszky, Kees: A magyar korona megjelenése a kora újkori képzőművészetben. *Művészettörténeti Értesítő*, 60. (2011) 1. 1–11.
- Tóth 2011.** Tóth Endre: Szent István és a koronázási jelvények. *Magyar Szemle*, (2011) 7–8. 17–34.; 9–10. 89–110.
- Tóth 2021.** Tóth Gergely: Egy lutheránus főrend politikai testamentuma a história nyelvén: Révay Péter *De monarchia...* című műve. In Révay Péter: *De Monarchia et Sacra Corona Regni Hungariae centuriae septem. A magyar királyság birodalmáról és Szent Koronájáról szóló hét század*. Ford. Benei Bernadett, Jarmalov Rezső, Sánta Sára és Tóth Gergely. Szerkesztette és a bevezető tanulmányt írta Tóth Gergely. Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Budapest, 2021. 15–100.
- West 1993.** West, John Anthony: *Serpent in the Sky. The high wisdom of ancient Egypt*. Quest Book, Wheaton–Madras, 1993.

Spiritual connections between the pictorial project of the Holy Crown and St. Stephen's offering of the Hungarian Kingdom to the Holy Virgin

ABSTRACT: In this chapter, I am investigating the spiritual aspects of King St. Stephen's offering of the Hungarian Kingdom to the Holy Virgin and its pictorial projection in the visual message of the Holy Crown, manufactured around the same time as the event took place. Based on documents, pictorial representations, and the results of scientific examinations, I will show that an enamel picture of the Holy Virgin, replaced in the meantime, was an original element of the Holy Crown, the pictorial message of which transmits the heavenly order to the crowned person and, at the same time, spiritually positions the Hungarian Kingdom. I make a comparison between the pictorial messages of the Holy Crown and the *Reichskrone*, the imperial crown of the Holy Roman Empire, between which I observe some essential differences with regard to their focus on the New and the Old Testament, respectively, and with regard to their spiritual orientations.

KEYWORDS: The Holy Crown of Hungary, enamels, King Stephen I the Holy, Virgin Mary, Péter Révay, Crown of the Holy Roman Empire (Reichskrone)

